

EUROPA CA. 1050

INHOUD

INLEIDING	DE DERDE KRUISTOCHT
6–7	100–109
DE OTTOONSE DYNASTIE VAN SAKSISCHE KEIZERS	DE ALBIGENZISCHE KRUISTOCHT
8–15	110–117
DE OPKOMST VAN DE CAPETINGERS	DE GLORIE VAN ISLAMITISCH SPANJE
16–23	118–125
DE NORMANDIËRS IN ENGELAND	HET KONINKRIJK NAPELS
24–31	126–135
DE GEBOORTE VAN DE EUROPESE STADSTAAT	DE HONDERDJARIGE OORLOG
32–39	136–151
DE NORMANDIËRS IN SICILIË	AVIGNON EN HET WESTERS SCHISMA
40–47	152–161
DE EERSTE KRUISTOCHT	DE GOUDEN EEUW VAN FIRENZE
48–55	162–169
DE INVESTITUURSTRIJD	DE RECONQUISTA
56–65	170–177
DE HOHENSTAUFENDYNASTIE	HEILIGEN, RELIKWIEËN EN KETTERS
66–73	178–187
HET ANGEVIJNSE RIJK	DE MIDDELEEUWSE MAATSCHAPPIJ
74–83	188–197
DE 12DE-EEUWSE RENAISSANCE	MIDDELEEUWSE CULTUUR
84–91	198–207
DE TRIOMF VAN DE CAPETINGERS	MIDDELEEUWSE OORLOGVOERING
92–99	208–217
	REGISTER
	218–222

INLEIDING

Na de volledige ineenstorting van het West-Romeinse Rijk in de 5de eeuw ontstonden er drie aparte beschavingen. Het Griekse Byzantijnse Rijk richtte zich op het oostelijke deel van de Middellandse Zee, terwijl de islamitische beschaving dominant werd in Noord-Afrika en het Midden-Oosten. De Europese beschaving assimileerde de territoria van de westelijke Middellandse Zee, maar kreeg daarbij ook een nieuwe as die zich noordwaarts uitstrekte, inclusief gebieden die voorheen tot de randgebieden van het Romeinse Rijk behoorden. Deze drie beschavingen waren direct verwant met die van het oude Rome, en West-Europa zag zichzelf als het bastion van het Latijnse christendom, in tegenstelling tot de Grieken in het oosten, die de orthodoxe variant aanhingen. Ten minste tot aan het jaar 1000 was de Europese culturele, intellectuele en materiële ontwikkeling duidelijk ondergeschikt aan die van de Byzantijnse en islamitische staten. Tijdens de volle of ‘hoge’ middeleeuwen, van de 11de tot de 13de eeuw, begon Europa te wedijveren met de twee andere beschavingen om politieke macht, militaire successen en culturele expansiedrang. Tegen de 15de eeuw domineerden de Europeanen hun vroegere rivalen en superieuren. De manier waarop deze grote transformatie zich voltrok, leest u in dit boek.

Vanaf het jaar 500 n.C. ondergingen de maatschappijstructuren in Europa radicale veranderingen: de tradities van het keizerlijke Rome werden aan de kant geschoven ten bate van die van Germaanse volken zoals de Franken en Longobarden, die naar het zuiden en westen geëmigreerd waren. Daarnaast ontstonden er nieuwe koninkrijken in West-Europa, en de institutionele autoriteit van de monarchie degradeerde burgers tot onderdanen. Kerstening werd aangemoedigd door missionarissen, gesponsord door regenten en vaak opgedrongen aan heidense volkeren, en het kloosterleven werd de ultieme uitdrukking van Europees religieus leven.

‘Europa’ was al een geografische term sinds de Grieks-Romeinse oudheid, maar tijdens het bewind van Karel de Grote als koning der Franken (768-814) kreeg het woord een culturele en politieke lading. Door het grote aantal overwinningen heerste Karel de Grote over de meeste gebieden die ooit het West-Romeinse gebied uitmaakten, en in het jaar 800 werd hij tot keizer gekroond door paus Leo III. De nazaten en troonopvolgers van Karel de Grote wisten echter niet de expansie voort te zetten, en na de opdeling van het voormalige Karolingische Rijk (843) bleek het voor Europese koningen moeilijk om de legers op te richten die nodig waren om hun autoriteit te doen spreken. Het gevolg was een 100 jaar durende periode van spanningen en gevaar, gevolgd door Magyareninvasies uit het oosten en Vikingaanvallen uit Scandinavië, waardoor Europa’s herstel en zelfvertrouwen werden ondermijnd.

Gehard door die strijd namen Europese militaire en politieke leiders laat in de 10de eeuw het initiatief weer in eigen handen, en de beslissing van het pausdom om in 962 een keizerlijke

kroon aan de Germaanse koning Otto I te schenken, vormde het startschot van het instituut dat zou bekendstaan als het Heilige Roomse Rijk. Demografische groei, verstedelijking en een ontluikend gevoel van nationale identiteit – evenals het pausdom dat zijn eigen onafhankelijke macht deed gelden – zijn belangrijke episodes in de volle middeleeuwen. Vanaf de 11de eeuw werd de riddercode, die de nadruk legt op dapperheid, voornaamheid, eer en loyaliteit, breed gedragen onder de Europese elite. De invloed van ridderlijkheid oversteeg de eigen militaire oorsprong, en de bijkomende viering van liefde, zowel menselijk als goddelijk, had een enorme invloed op sociaal gedrag, religieus idealisme en esthetische inspiratie.

Franse en Engelse rechtshistorici kwamen vroeg in de 17de eeuw al met de term ‘*medium aevum*’ en de varianten in de volkstaal, ‘*moyen age*’, ‘*Middle Ages*’ en ‘middeleeuwen’ werden aangenomen. Die auteurs verkondigden ook dat ‘feodalisme’ – een ander woord dat zij hadden uitgevonden – in de 11de eeuw de universele maatschappijvorm was in West-Europa, en dat het daarna nog 300 jaar werd gebruikt. De termen *feudum* (leengoed) en *feodalitas* (diensten verbonden met het leengoed) verwezen naar een vorm van bezit die vooral veel voorkwam in Frankrijk en Engeland. Echter, de manier waarop Europese samenlevingen veranderden in het post-Romeinse tijdperk en in de middeleeuwen nam uiteraard vele vormen aan en er is dan ook geen uniform ‘feodaal systeem’ aan te wijzen. De bekrachtiging van het principe van het leengoed was evenwel wijdverspreid en toont hoe de macht op lokaal, regionaal en nationaal niveau kon worden vastgelegd door een wederzijdse belofte-uitwisseling tussen superieuren en inferieuren. De verplichting van diensten werd dan geleverd door diegenen die soms ook wel ‘vazallen’ genoemd worden, en de belofte van bescherming door de betreffende leenheer.

Tijdens de 14de eeuw werd Europa blootgesteld aan een reeks rampen, zowel natuurlijk als door de mens veroorzaakt: hongersnoden op grote schaal, de pestepidemie van 1348 en daaropvolgende jaren, evenals de ineenstorting van Italiaanse banken halverwege die eeuw. Technologische vernieuwingen maakten oorlogvoering niet alleen financieel duurder, maar ook de invloed op de mens werd vernietigender. Expansie en ontwikkeling van steden en het platteland kwamen tot stilstand, en de Europese bevolking van 70 miljoen in 1300 was gehalveerd. Europese veerkracht is echter de sleuteleigenschap in deze nieuwe tijd van tegenslagen, waarbij eerst het platteland en vervolgens ook de stad snel werden herbevolkt. De intellectuele, politieke en maatschappelijke veranderingen die worden gekoppeld aan een aanvankelijk Italiaanse renaissance, komen voort uit de middeleeuwse maatschappij en zijn ondenkbaar zonder die context. Eigen ondernemingen, intellectuele nieuwsgierigheid en institutionele reactie op verandering: die bepalende eigenschappen van de Europese beschaving werden in de middeleeuwen gevormd en het is vanuit die erfenis dat de cultuur kon overleven, evolueren en floreren.

Hywel Williams

1337

1453

DE

HONDERDJARIGE

OORLOG

Het conflict waar de Engelsen en Fransen meer dan een eeuw (1337-1453) in verzeild waren, bestond in feite uit een reeks oorlogen onderbroken door vredesperioden. Aan de basis van dit conflict bevonden zich dynastieke rechten, waarbij de Engelse Plantagenetkoningen het opnamen tegen de Franse Valoisdynastie om de troon in Frankrijk. De oorlog eindigde in de verdrijving van Engelse troepen uit Frankrijk – met uitzondering van Calais en het gebied rond de stad. De invloed van de oorlog overtreft de dynastieke rivaliteit, daar het conflict ook getuigt van baanbrekende ontwikkelingen in militaire technologie en de oorsprong was van een nieuw en energiek gevoel van nationale identiteit in zowel Engeland als Frankrijk.

Hoewel de Engelse Anglo-Normandische heersers Normandië als een leengoed voor zichzelf en hun erfgenamen hadden gehouden, waren ze als hertogen van Normandië wel loyaliteit verplicht aan de Franse kroon. Willem de Veroveraar en zijn erfgenamen verfoeiden die vazalliteit, en tegelijkertijd was de Franse Capetingse dynastie ontstemd over het feit dat een deel van hun rijk nog altijd werd beheerst door een buitenlandse macht. Die spanningen liepen op toen de Plantagenets aan de macht kwamen (soms ook bekend als de Angevijnen), aangezien zij een volkomen Anglo-Franse dynastie waren. Op het toppunt van hun macht heersten de koningen van Plantagenet niet alleen over Normandië, maar ook over Maine, Anjou, Touraine, Poitou, Gascogne, Saintonge en Aquitanië. De Engelse koningen beheerden derhalve niet alleen meer land dan het Franse koningshuis, maar ze waren ook vazalliteit verschuldigd aan een dynastie die veel zwakker was dan zijzelf.

DE ACHTERGROND VAN DE OORLOG

RECHTS *De slag bij Crécy op 26 augustus 1346 wordt geïllustreerd in deze 14de-eeuwse illustratie uit de Grandes Chroniques de France (1274-1461).*

Door de verzwakte positie van Engeland onder koning Jan (1199-1216) kon Filips II Augustus de meeste oude Engelse gebieden innemen. Tijdens de slag bij Bouvines (1214) in het huidige Vlaanderen, versloeg Filips II Augustus Otto IV, de Duitse keizer, en Otto's bondgenoot Jan van Engeland. Jans vernedering woog zwaar in zijn beslissing te capituleren voor de eisen van de Engelse adelstand en de *Magna Carta* te ondertekenen. Filips' overwinning daarentegen betekende dat hij zijn autoriteit kon doen gelden over Anjou, Bretagne, Normandië, Maine en Touraine. Het

285
ca. 1350

DE MIDDELEEUWSE MAATSCHAPPIJ

Aan het begin van de middeleeuwen werd West-Europa gekenmerkt door versplintering van autoriteit en een grote mate van de-urbanisatie als gevolg van de ontbinding van het Romeinse Rijk in 285. Economische, militaire en politieke bronnen concentreerden zich daarna meer in het oosten, en in het westen werd het platteland voor een groot deel gedomineerd door aristocratische landeigenaren en hoge officieren, die woonden in grote villa's en nieuwe versterkte steden. De landgoederen van West-Europa werden bewerkt door slaven, door vrijgemaakte slaven en door coloni – voormalige onafhankelijke boeren die zich onderwierpen aan de grote landeigenaren ter bescherming tegen keizerlijke belastinginners en de eis van militaire dienst. Zulke landheren konden het lokale gerecht ontheffen en zelfs privélegers vormen. De westerse economie werd landelijk en regionaal. De handel met de mediterrane economieën verminderde sterk, en de meeste verhandelde goederen werden lokaal geproduceerd.

In die wereld leefden de Germaanse stammen, bij de Romeinen bekend als de *barbari* en *externae gentes* ('barbaren' en 'vreemde volken'), die vanaf de 4de eeuw in steeds grotere aantalen aanwezig waren. Door regelmatige samenwerking met lokale Romeinse ambtenaren, en met de steun van provinciale burgers, begonnen de stamhoofden te heersen over de provincies Gallië, Iberië, Italië en Brittannië, en in deze regio's vestigden ze zichzelf als koningen.

RECHTS *Boeren werken op het land voor het Château de Lusignan in deze afbeelding uit de Très Riches Heures du Duc de Berry, een 15de-eeuws getijdenboek.*

De gemeenschappen in West-Europa die ooit deel hadden uitgemaakt van het Romeinse Rijk, konden voortbouwen op hun institutionele en architectonische Romeinse verleden. De lokale overheidseenheid in het rijk was de *civitas*, die uit een lokale stad en het omringende landgoed bestond. Deze *civitates* waren veel talrijker in Italië en de westelijke provincies vergeleken met het noorden en oosten, en elk ervan had zijn eigen bisschop. Tijdens de 5de en 6de eeuw namen de bisschoppen in Zuid-Frankrijk en Italië in toenemende mate de taken van de Romeinse provinciale ambtenaren op zich. Bisschoppen bestuur-

